

Annales

GALTEN LOKALARKIVS ÅRSSKRIFT

Bind 29

2019

Udgiver:
Galten Lokalarkiv, Torvet 7, 8464 Galten

Redaktion:
Erik Korr Johansen
med bistand af
Ellen Jensen og
Villy Møller Jensen

E-mail: galten@museumskanderborg.dk
Hjemmeside: www.museumskanderborg.dk
Telefon: 8794 2895
MobilePay: 421834

Grafisk produktion:
WERKs Grafiske Hus a|s, Højbjerg

© Galten Lokalarkiv og forfatterne

ISSN 1904-7517
ISBN 978-87-990542-1-3

Forsidebillede:

Blandt de senest modtagne billeder er dette foto af et plantningshold. Vi kender hverken tid, sted eller navne på personerne, men på bagsiden står "Otto Nielsen, Skivholme". En mand med dette navn er husejer i Skivholme (Degnebakken 5) ca. 1915-35 og flytter derefter til Sabro-Fårup, hvor han dog ikke kan genfindes. Fotoet er fundet 1987 i et hus i Rodskov (Landevejen 79). Måske kan det være fra plantning i Skivholme Præsteskov. Kan nogen hjælpe, hører vi gerne.

Indhold

Min tid på De Gamles Hjem/Galten Plejehjem	5
<i>Af Peter Andersen, Galten</i>	
Barndoms- og ferieminder fra Gammelgård	17
<i>Af Otto Brændstrup, København</i>	
En historisk byvandring i Høver	25
<i>Af Erik Bek, Galten, Bjarne L. Thorvaldsen, Skovby m. fl..</i>	
Farvel til Hammelbanen	41
<i>Af Ellen Jensen og Erling Bomholt, Galten</i>	
Skovby sogn 40 år	47
<i>Af Jørgen Møller Bitsch, Skovby</i>	
Mit liv i Skivholme	53
<i>Af Jørgen Liin Kristensen, Skivholme</i>	
Købmænd i Storning i slutningen af 1800-tallet	63
<i>Af Knud Erik Pedersen, Randers</i>	
8 år på Herskind Hede – en lidt rodet episode fra et begivenhedsrigt liv	72
<i>Af Karl Johan Nørvang Kristensen, Lyon</i>	
Grundlovsegen i Galten – fra 1999	88
<i>Af Katrine Mikkelsen, Søften, og Ellen Jensen, Galten</i>	
Knud Nielsen – ”Smør Knud” 1835-1939	91
<i>Af Leif Jensen, Skovby</i>	

Jernalderfund i Stjær – landsby og gravplads	99
<i>Af Anders Bonde Mørk og Louise Søndergaard, Skanderborg</i>	
Galten-egnens gamle nyheder – ”9”	106
<i>Af medarbejdere, Galten Lokalarkiv</i>	
Galten Lokalarkiv og Støtteforeningen 2018-2019	123
<i>Af Erik Korr Johansen og Dorte Skriver</i>	

Jernalderfund i Stjær

– landsby og gravplads

Af Anders Bonde Mørk og Louise Søndergaard

Arkæologerne ved Museum Skanderborg udgravede i ugerne op til påske et par spændende jernaldergrave i udkanten af Stjær. Udgravningen var den længe ventede afslutning på den arkæologiske undersøgelse, der blev påbegyndt i 2016 forud for de nye udstykninger på Filippavænget.

Gårdsanlæggene

Syd for *Enggård* er der udgravet rester af fem gårdsanlæg, der dateringsmæssigt placerer sig i den periode, som kaldes yngre romersk jernalder. ¹⁴C-dateringer og måden, husene har været konstrueret på, afslører, at gårdsanlæggene har afløst hinanden i en kontinuerlig årrække fra omkring 150 til 300 e.Kr. Nogle af gårdene har formentlig eksisteret samtidigt, og selve bebyggelsen kan have været meget større. I hvert fald fortsætter den ind under Stjærvej både mod syd og øst, og nuværende beboere i både Pebbelparken og Nygårdsparken kan roligt regne med dagligt at traske rundt direkte oven på fortiden!

En gårdsenhed i denne periode består gerne af en stor, hegnsomsluttet gårdsplads med et centralt placeret hovedhus – langhuset – ofte med flere tilhørende avlsbygninger og værk-

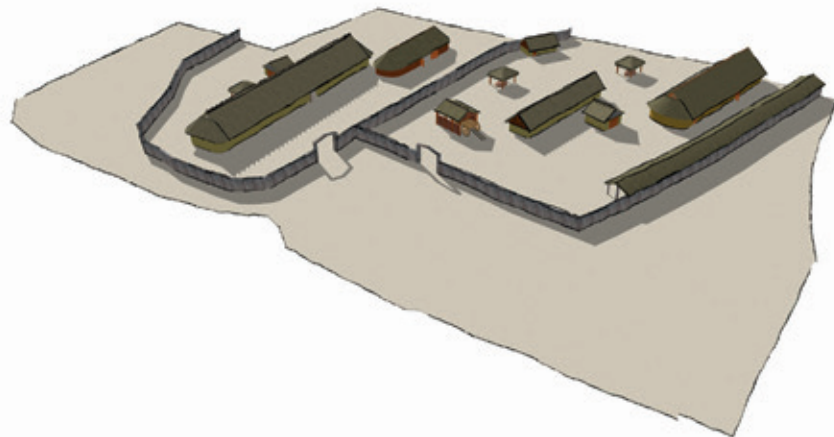
Oversigtskort over udgravningsfeltene, der er markeret med hvid. Nord for Enggård ses gravfeltet og syd herfor bebyggelsen. Gårdsenhederne er markeret med hver sin farve, og det fremgår således klart, at ikke alle gårdene er samtidige, da de overlapper hinanden. I nederste venstre hjørne ses en del af Stjærskolen. Ortofoto: Geodatastyrelsen.

stedshuse. Det omsluttende hegn markerer ejendomsretten, holder husdyr inde og uvedkommende ude. Hegnene kunne også være udformede med hegnhuse, så man kunne bruge pladsen til opbevaring af redskaber, vogne osv. Langhuset var gårdens væsentligste bygning. Her boede bonden med sin familie, der med al sandsynlighed også har inkluderet bedsteforældre og et par trælle. Almindeligvis rummer jernalderens langhuse også en stald, og således har også jernalderbøndernes dyr kunnet huses under tag.

I forhold til de foregående perioder er husene i den yngre romerske jernalder blevet længere. Gårdene kunne dermed huse både flere folk og et større husdyrhold. Udgravningerne i Stjær viste, at det største langhus i den lille jernalderlandsby har haft omtrent 190 m² under tag. Det synes nok at kunne måle sig med de huse, der nu er ved at blive udbygget på grunden.

Gravpladsen

Nu skal det handle om de to grave, der altså lod vente på sig, indtil lokalplaner og markeds kræfter gik i takt. Stjær har siden slutningen af 1800-tallet været kendt for sine rige gravfund fra jernalderen. Netop her i den nordlige ende af byen har en håndfuld gravhøje prydet landskabet, indtil de beklageligvis blev jævnet som følge af landbrug og generelt byudvikling. Kigger man fra Stjær i retning mod Galten, forstår man, hvorfor dette område blev udvalgt som sidste hvilested for forfædrene. Her er et fantastisk udsyn over landskabet, der bølgler sig smukt mod Storring og videre i nordlig retning. De to grave, der her skal berettes om, antages at have udgjort udkanten af en større gravplads, da de ligger på kanten af det højedrag, hvor de ældre gravfund er gjort.

Rekonstruktionsforslag af de udgravede gårdsanlæg i Stjær.

Her er de to grave afrenset og fremstår tydeligt. I baggrunden th. ses Enggård og tv. Granatvænget.

Gravene blev indledningsvis opdaget, fordi her sås en højere koncentration af sten. Det kunne ellers være vanskeligt nok at skelne stenkonzentrationer i den i forvejen ekstremt stenfyldte jord, der karakteriserer den is-randzone, som præger hele landskabet. Men her så det alligevel lidt anderledes ud, og ganske rigtigt! Ved afrensning med graveskeer og børster stod det klart. Der kunne ikke være nogen tvivl. Den rektangulære form og orienteringen afslørede overbevisende, at her var tale om to store, stendækkede jernaldergrave.

Der var kun ganske lidt muld over gravene, og var det ikke for de mange sten, havde alle

spor af gravlæggelserne formentlig været pløjet bort for længst. Under afrensningen blev der fundet potteskår med meget fine mønstre på, og det så ud til, at gravene stammede fra perioden lige inden selve bebyggelsen. Nemlig den sidste halvdel af ældre romerske jernalder, ca. 50-150 e.Kr.

En fundrig grav

Den sydligste af de to grave, (A2662), var så afgjort den mest fundrige! Hvorfor, kommer vi siden tilbage til. Graven var næsten 4 m lang og lidt over 2 m bred, og var således forholdsvis stor. Udover at være dækket med en større mængde

hovedstore sten var graven tilmed omkranset af en fin anlagt stenramme. Hist og her var en sten blevet trukket ud af sin oprindelige position efter møde med moderne landbrugsredskaber, men i det store hele så graven velbevaret ud.

I denne periode er sådanne grave jordfæstebegravelse, hvor afdøde lægges påklædt på siden. Altid med hovedet i vest, fødderne i øst og ansigtet mod syd. Den ældre romerske jernalder er desuden kendt for sine såkaldte østjyske lerkargrave, der karakteriseres ved at være udstyret med adskillige lerkar. Man har nedsat flere forskellige slags kar omkring den afdøde – skåle, bægre, kopper og fade. Ofte er det keramik af høj kvalitet – husstandens allerfineste – som også gerne er dekoreret med elegante mønstre. Hele opdækninger med alt, hvad afdøde havde brug for af mad og drikke på den lange rejse til dødsriget, blev placeret efter faste mønstre omkring den afdøde. Drikkekoppen skulle selvfølgelig være i nærheden af hånden, det store fad med øsekar skulle stå i fodenden, og forråds-krukker med mad- og drikkevarer blev placeret ved hovedet.

Gravskikken ses hovedsageligt i Østjylland – særligt omkring Århus og Randers – og den bemærkelsesværdige tradition holdes i hævd gennem 150 år, begyndende fra omkring Kristi fødsel. Gravskikken er fascinerende, da den udtrykker en rørende omhyggelighed og omsorg fra de efterladte til afdøde. Den enorme omhu, hvormed gravene er forberedte, bringer de efterladedes sorg – og således de efterladte – meget

tæt på. Der var altså al mulig grund til, at vi var temmelig spændte, da graveskeerne blev stukket på graven.

*Bunden af grav A2662 er nået.
Her ses de mange knuste lerkar.*

Grundet det meget tynde muldlag over graven begyndte der hurtigt at dukke dele af lerkar op. Både i fod- og hovedenden tittede der snart fint ornamenterede lerkarskår frem imellem de mange sten. Efterhånden som sten og jord blev fjernet, stod det klart, at der i denne grav var tale om mere end en almindelig opdækning! Der var sat mindst 18 lerkar ned omkring afdøde. Fodbægre, drikkekopper, fade, vaser, store forrådskar og skåle. Der var tæt trængsel af beholdere i graven; enten nedsat side om side eller stablet oven i hinanden. Derudover kan der have været træfåde med stege på, læderposer med brød eller kurve med frugt. Intet af dette var der spor af

i graven, hvor også alt skeletmaterialet var forsvundet for længe siden. Jordens beskaffenhed her i området er meget ringe i forhold til at bevare organisk materiale. Sommetider er blot den alleryderste del af tand-omaljen bevaret, men heller ikke dét var tilfældet her.

Ud over de mange lerkar blev der fundet en enkelt jernkniv. Det er utvivlsomt en meget personlig ejendel, som selvfølgelig skulle følge af-døde på den sidste rejse. Sædvanligvis er en grav som denne også udstyret med smykker. Det var der intet af her. Måske kan det skyldes, at den af-døde var en mand? Mænd kunne dog også have både perler og dragtspænder med i graven, men når der slet ingen smykker er, virker det mest sandsynligt, at her er tale om en mandsgrav.

Bortset fra en enkelt drikkekop er samtlige lerkar knust som følge af de store sten, der har

været anbragt oven på graven. Dette var en helt gængs procedure, der formentlig har tjent flere formål. Det tætlagte stendække har både markeret gravstedet og gjort det besværligt for såvel gravrøvere som ulve at grave sig ned til graven. Stenene har således både bevaret – og ødelagt – de mange flotte lerkar. Der ligger et stort arbejde forude med at finde ud af, hvilke skår der hører til hvilke kar, og med at forsøge at lime karrene sammen igen.

En gådefuld grav

Den nordlige grav var også af ganske betragtelige dimensioner. Den var knap 4 m lang og 2,5 m bred. Som i den ovenfor beskrevne grav, var der også her en komplet stenramme omkring den nu forsvundne kiste, og tillige var gravens orientering øst-vest.

Således formoder vi, at graven kan have taget sig ud, inden kisten blev lukket.

Denne grav (A2661) var også dækket af et stentæppe. Det så dog noget hullet ud, og særligt i vestenden af graven manglede der sten. Vi tilskrev det i første omgang moderne pløjning, men som udgravningen skred frem, trængte en foruroligende fornemmelse sig på; hvor blev lerkarrene af? Kunne graven være tom? Kun i gravens østende – altså fodenden – fremkom der keramik. Det virkede meget underligt, og vi var noget skuffede, da gravens bund blev nået. En enkelt lille jernring lå sammen med keramikken i østenden, men ellers var graven fundtom. I det lille profil, vi lod stå i midten af graven kunne vi

se, at der havde været nogen nede i graven. Der var fjernet sten, og gravfylden var blevet blandet med gult undergrundsler, som ikke var til stede andre steder i gravfylden.

Graven var plyndret! Der kan ikke være andre forklaringer på de manglende sten i toppen af graven og den komplette mangel på gravgaver i samme ende. Det er meget vanskeligt at vurdere, om plyndringen er sket i samtiden eller senere. De mange fine gravgaver, der er fremdraget af sløjfede høje ved Stjær i slutningen af 1800-tallet i forbindelse med landbrug, dateres til at være samtidig med den udgravede bebyg-

Grav A2661 under udgravning. Gravens eneste fund – de fem lerkar – ligger knust i forgrunden.

gelse syd herfor – altså omtrentligt 100 år yngre. De rige gravfund der blev gjort i 1800-tallet stammer således ikke fra denne grav.

Vi formoder, at graven blev plyndret i oldtiden. Sandsynligvis kort tid efter gravlæggelsen. Gravrøverne har vidst, at der var tale om en fornem gravlæggelse; antageligt af et medlem fra en fremtrædende familie. I kraft af de øvrige rige gravfund, der er gjort i den umiddelbare nærhed, synes der at være tale om tilstedeværelsen af en elite. 1800-tals-fundene tæller romersk importgods af meget sjældnen karakter, og det har formentlig ikke været enhver beskåret at blive gravlagt i – og omkring – forfædrenes gravhøje. Højene symboliserede magt, da det både krævede betydeligt mandskab, tid og ressourcer at bygge sådanne gravmonumenter. Gravhøjene blev stående som monumenter over slægtens ret til området, og sanktionerede dermed de efterfølgende generationers retmæssige tilhørsforhold.

Den først beskrevne grav må altså karakteriseres som veludstyret. Eftersom denne sidste er nogenlunde samtidig hermed, og i øvrigt indeholder hele fem lerkar alene i fodenden, er det nærliggende at antage, at også denne grav oprindeligt har haft et gravinventar ud over det sædvanlige. Men hvorfor blev kun den ene grav udsat for gravskænding? Måske blev gerningsmændene forstyrret undervejs? Måske nåede de ikke at åbne den anden, eller muligvis vidste gravrøverne, at den ”kun” indeholdt keramik? Selvom det var flotte lerkar af høj kvalitet, tålte de næppe sammenligning med eksotiske, romerske skatte såsom skrin, skåle eller smykker fremstillet i glas, bronze, sølv eller guld. Måske var det netop sådanne genstande, gravrøveren stjal. Vi ved det ikke. Men vi formoder, at det har været noget ganske særligt. I hvert fald fik de fine lerkar i fodenden lov at blive stående. Dem er vi mægtig glade for, men det havde nu været spændende at vide, hvad graven ellers indeholdt!